

tum 1990) ve ayrıntılı bir fihristini hazırlamıştır (*Fihrisü âşâri'l-İmâm el-Mehdî*, Beyrut 1995). Mehdî'nin basit seviyede inanç konularıyla namaz, oruç, dua gibi ibadetlere dair risâleleri *er-Râitübü's-Şerîf* adıyla basılmıştır (Hartum 1953).

Başta mehdîlik iddiası olmak üzere Muhammed Ahmed'in Kur'an ve hadislerle kendi risâleleri dışındaki dinî kitapların okunmaması gerektiğini söylemesi, kendi tarikatı dışındaki tarikatları yasaklaması, yaratılıştan beri devam eden ilâhî nurun kendisine intikal ettiğini ve mâsum olduğuna ileri sürmesi, mehdîliğinden şüpheye düşenleri ağır biçimde eleştirmesi, kendinden önceki dönemi Câhiliye devri olarak nitelemesi, namazı terkedene ölüm cezası uygulaması, sigara içenin tövbe edinceye kadar dövüleceğini, toprağın beytül mâle ait olduğunu ve alınıp satılmayacağını belirtmesi, kadınların altın ve gümüş ziynetlerini yasaklaması İslâm âlimlerinin tepkisini çekmiştir. Şâkir el-Gazzî *Risâle fi buhlânı da'vâ Muhammed Aḥmed el-Mütemehdî* (nşr. Naûm Şukayr, *Târîhu's-Südân* içinde, s. 620-629) ve Ahmed el-Ezherî *Risâle fi tekzîbi da'vâ Muhammed Aḥmed el-Mütemehdî* (bk. a.g.e., s. 629-642) adıyla risâleler kaleme alarak hadislerde bildirilen mehdînin zuhur yeri ve zamanı ile diğer sıfatlarının Muhammed Ahmed'le uyuşmadığını, dolayısıyla onun mehdîlik iddiasının bâtil olduğunu ifade etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâ'il b. Abd al-Qâdir, *The Life of the Sudanese Mahdî* (trc. Haim Shaked). New Brunswick 1978, s. 56, ayrıca bk. tür.yer.; A. B. Theobald, *The Mahdiyya: A History of the Anglo-Egyptian Sudan (1881-1899)*, London 1952, tür.yer.; P. M. Holt, *The Mahdist State in the Sudan (1881-1898)*, Oxford 1958, s. 37-116; a.mlf., "al-Mahdiyya", *EP* (İng.), V, 1247-1253; Mekkî Şübeke, *es-Südân 'abre'l-kurûn*, Kahire 1964, s. 209-315; J. S. Trimingham, *Islam in the Sudan*, London 1965, s. 93-96; M. İbrâhîm Ebû Selîm, *el-Menşûrâtü'l-Mehdiyye*, Beyrut 1969, tür.yer.; a.mlf., *el-Hareketü'l-İfrikriyye fi'l-Mehdiyye*, Beyrut 1981, s. 16-21, 141-168; Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-â'lâmî'l-mu'âşîrin fi'l-âlemü'l-İslâmî*, Kahire 1970, s. 375-386; a.mlf., *el-Âlemü'l-İslâmî ve'l-İstî'mârü's-siyâsî ve'l-İctimâ'î ve's-Şekâfî*, Beyrut 1983, s. 268-271; Naûm Şukayr, *Târîhu's-Südân* (nşr. M. İbrâhîm Ebû Selîm), Beyrut 1981, s. 321, 326-328, 329-334, 606-608, 611-616, 620-642; Celâl Yahyâ, *el-Âlemü'l-'Arabiyyü'l-ḥadîs*, Kahire 1982, I, 358-374; Hasan Ahmed Mahmûd, *el-İslâm ve's-Şekâfetü'l-'Arabiyye fi İfrikriyyâ*, Kahire 1986, s. 262-372; M. Mahcûb Mâlik, *el-Mukâvemetü'd-dâhiliyye li-hareketi'l-Mehdiyye*, Beyrut 1407/1987, tür.yer.; I. M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, Cambridge 1989, s. 854-856; Abdülâzîz Hüseyin es-Sâvî – M. Ali Câdeyn, *eş-Şevretü'l-Mehdiyye fi's-Südân*, Kahire 1411/1990,

s. 117-124; M. Hiskett, *The Course of Islam in Africa*, Edinburgh 1994, s. 70-72; A. Knysh, *Islamic Mysticism: A Short History*, Leiden 2000, s. 257-260; E. L. Dietrich, "Muhammed Ahmed", *İA*, VIII, 491-493; J. O. Hunwick, "Muḥammad Aḥmad", *ERE*, X, 146-148; R. S. Kramer, "Mahdiyya", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), New York 1995, III, 20-22; H. Mekkî Muhammed Ahmed, "Hartum", *DİA*, XVI, 251-253.

▲ MUSTAFA ÖZ

MUHAMMED b. AKİLE

(bk. İBN AKİLE).

MUHAMMED ALİ

(محمد علي)

(1878-1931)

Hindistan

Hilâfet Hareketi'nin önderlerinden; gazeteci-yazar ve şair.

Râmpûr'da doğdu. Bir subay olan babasını iki yaşında iken kaybettiği için ilk eğitimiyle annesi ilgilendi. Daha sonra ağabeyi Şevket Ali'nin himayesinde Aligarh'ta Mohammadan Anglo-Oriental College'a ve arkasından Allahâbâd Üniversitesi'ne devam ederek buradan lisans diploması aldı; İngiltere'ye gidip Oxford Üniversitesi'nde tarih yüksek lisansı yaptı. 1902'de Hindistan'a döndüğünde Aligarh'ta okuduğu koleje öğretmenlik için başvurduysa da İngiliz yöneticileri tarafından ihtilâlcî fikirlerinin okula zarar verebileceği gerekçesiyle reddedildi. Bunun üzerine Râmpûr ve Baroda eyaletleri eğitim bakanlıklarında yaklaşık iki yıl çalıştıktan sonra istifa edip Aligarh'a ağabeyinin yanına döndü. 1906'da Dakka'da Müslüman Eğitim Konferansı için toplanan ve burada Hindistan Müslümanları Birliği'nin kurulduğuna ilân eden liderler arasında yer aldı. Bu arada gazetelerde İslâm dünyasını ilgilendiren hususlarda makaleler yazmaya başladı ve gazetecilik mesleğinde karar kıldı. 1911'de Kalküta'da İngiliz yönetimine karşı Hindular'la müslümanların birlikte hareket etmesini savunan haftalık İngilizce *Comrade* gazetesini, 1913'te Delhi'de bir yıl önce buraya taşıdığı *Comrade*'in yanı sıra günlük Urduca *Hemderd* gazetesini çıkarmaya başladı. Bunların ikisi de kısa zamanda Ebû'l-Kelâm Âzâd'ın *el-Hilâl* ve Mevlânâ Zafer Ali Han'ın *Zemindâr* adlı gazeteleriyle birlikte Hindistan müslümanlarının en etkili siyasî yayın organları oldu.

Modern Hint-İslâm tarihinin en hararetli ve en etkili siyasî liderlerinden olan Mevlânâ Muhammed Ali'nin asıl önemi, özellikle 1911 Trablusgarb Savaşı'ndan itibaren ağabeyi Şevket Ali ile beraber Osmanlı Devleti ve hilâfeti lehindeki faaliyetlerinden gelmektedir. Basın yoluyla kitleleri harekete geçirmesinin yanında Balkan Savaşı'nda yardım toplanmasına ve Türkiye'ye bir sağlık heyetinin gönderilmesine de öncülük eden Muhammed Ali, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında önce İttihat ve Terakî liderleriyle yazışarak mevcut şartlarda Osmanlılar'ın savaşa girmesinin İslâm dünyası için felâketle sonuçlanacağını söyleyip tarafsız kalınması için uğraştı; bunu başaramayınca yazılarıyla Hint müslümanlarını İngilizler'e karşı Osmanlılar'ı desteklemeye çağırdı. Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması üzerine Londra'da yayımlanan *Times* gazetesindeki bir yazıda Türkler'e yöneltilen sert tenkitlere *Comrade*'de yayımladığı bir makale ile cevap verdi (24 Eylül 1914). Bu makale, İngiliz propagandalarına karşı Hindistan'da Türk tezini en iyi anlatan ve en geniş yankı uyandıran yazılardan biri olarak kabul edilmiştir. Muhammed Ali, bu arada İslâm'ın mukaddes beldelerini gayri müslimlerin saldırılarından korumak için Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be adlı cemiyetin kurulmasına da öncü olmuş ve Osmanlılar'a verilmek üzere bir uçak alımı kampanyası başlatmıştı. Onun bu faaliyetleri karşısında İngilizler 1915'te kendisini tutukladılar ve savaş süresince hapiste tutup gazetelerini de kapattılar. Hapiste iken Eylül 1917'de Hindistan Müslümanları Birliği'nin başkanlığına seçildi. 1919'da serbest bırakılınca Hindistan Kongre Partisi'ne katıldı ve pasif direniş sırasında Gandhi'yi destekledi. 1920'de, içinde yer aldığı Hindistan Hilâfet Hareketi'nin önderlerinden biri olarak Osmanlı hilâfetinin siyasî ve dinî konumuna zarar verilmesini önlemek için Londra'ya gidip İngiltere hükümetiyle yapılan müzakerelere katıldı. Burada istedikleri sonucu alamayınca arkadaşlarıyla beraber Paris'e ve Roma'ya geçerek Fransız ve İtalyan yetkililerle görüştü. Sevr Antlaşması'nın gündeme gelmesi üzerine Hindistan'a döndü ve artık Hindistan'ın bir dârülharp olduğu gerekçesiyle Hindistan Hicret Hareketi'ni desteklemeye başladı. Ekim 1920'de, daha önce kurulmasına öncülük ettiği Yeni Delhi'deki Jamia Millia Islamia'nın rektörlüğüne getirildi. 14 Eylül 1921'de İngilizler aleyhindeki faaliyetlerinden dolayı tekrar

MUHAMMED ALİ

tutuklandı ve ancak 29 Ağustos 1923'te tahliye edildi. Aynı yılın aralık ayında Hindistan Kongre Partisi'nin başkanlığına seçilerek Hindu-müslüman kardeşliği için çalışmaya başladı. Fakat daha sonra Hindistan müslümanlarının giderek artan Hindu iddialarına karşı daha büyük bir himayeye muhtaç olduğunu anladı ve zamanla Pakistan'ın kurulması gerektiği fikrini benimsedi; bu arada *Comrade* ve *Hemderd* gazetelerini tekrar yayıma soktu. 1924'te Türkiye'de halifelik ilga edilince bu tarihten itibaren siyasetini Hindistan'ın bağımsızlığı üzerinde yoğunlaştırdı. 1928'de bağımsızlık ilkelerinden tâviz verdiği gerekçesiyle Kongre Partisi'nden ayrıldı. Hindistan'ın geleceğiyle ilgili olarak Kasım 1930'da Londra'da yapılan görüşmeler sırasında rahatsızlandı ve son konuşmasında özgürlüğüne kavuşmadıkça Hindistan'a dönmeyeceğini söyledi. 4 Ocak 1931'de Londra'da vefat edince vasiyeti gereği Hindistan'a götürülmeyip Kudüs'te toprağa verildi.

Muhammed Ali, gazete sütunlarında binlerce sayfayı bulan makalelerine rağmen hapiste iken yazdığı otobiyografisiyle (*My Life: A Fragment*, Lahore 1942) zaman zaman kaleme aldığı bazı siyasî risâleleri dışında müstakil bir eser bırakmamıştır. 1923'te Hz. Peygamber'in hayatını yazmaya başladıysa da tamamlamadı. "Cevher" mahlasıyla kaleme aldığı şiirleri kendisi hayatta iken değişik gazete ve dergilerde yayımlandı ve daha sonra *Dîvân-ı Cevher* adıyla kitap haline getirildi (nşr. Nûrurrahman, Lahor 1962). Hayatı ve faaliyetleriyle ilgili bilgilerin bulunduğu özel evrakı halen Jamia Millia Islamia'da bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammad Ali Papers, Jamia Millia Islamia, New Delhi; Home Poll. D. Proceedings, May 1915, 36, Home Poll. D. Proceedings, Oct. and Dec. 1915, National Archives of India; Muhammed Ali, *Mevlânâ Muhammed 'Ali ki Yûrap ki Sefer* (nşr. Muhammed Server), Lahore 1941, s. 19-35; a.mlf., *My Life: Fragment* (ed. Afzal İqbal), Lahore 1942; Ahmed Ca'ferî, *'Ali Birâderân*, Lahore 1963; Abid Husain, *The Destiny of Indian Muslims*, New Delhi 1965, s. 24-25; Afzal İqbal, *Life and Times of Mohamed Ali*, Lahore 1974; F. Robinson, *Separatism among Indian Muslims: The Politics of the United Provinces' Muslims: 1860-1923*, Cambridge 1974, s. 178-179; *Mohamed Ali: Life and Work* (ed. Moînul Haq), Karachi 1978; M. Naem Qureshi, *Mohamed Ali's Khilafat Delegation to Europe*, Karachi 1980; Mushirul Hasan, *Mohamed Ali: Ideology and Politics*, New Delhi 1981; Allah Baksh Yusufi, *Maulana Mohamed Ali Jauhar*, Karachi 1984; Azmi Özcan, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, Ankara 1997, s. 187-242;

Syed Tanvir Wasti, "The Circles of Maulana Mohamed Ali", *MES*, XXXVIII/4 (2002), s. 51-62; Zafarul-Islam Khan, "Muhammad 'Ali", *EP* (İng.), VII, 421-422; "Muhammad Ali", *Encyclopaedia of Muslim Biography: India Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Kr. Sing), New Delhi 2001, IV, 1-4.

 AZMI ÖZCAN

MUHAMMED ALİ CİNNAH

(bk. CİNNAH, Muhammed Ali).

MUHAMMED ALİ el-HADDÂD

(محمد علی الحداد)

Muhammed b. Ali b. Halef
el-Haddâd el-Hüseyinî
(1865-1939)

Mısırlı kıraat âlimi, Mâlikî fakihî.

Mısır'ın güneyinde Yukarı Saîd bölgesindeki Benî Hüseyin köyünde doğdu. Bazı kaynaklarda doğum yeri Benî Hasan olarak zikredilmektedir (Ziriklî, VII, 196). Haddâd el-Kebîr lakabıyla meşhur olan dedesi Halef el-Hüseyinî bölgenin tanınmış âlimlerindendi. İlk öğrenimine muhtemelen köyünde başlayan Muhammed Ali bu sırada Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Tahsilini ilerletmek için Kahire'ye gidip Ezher'e bağlı orta okula kaydoldu (1877). Ailesinin kıraat ilmindeki geleneği, sesinin güzelliği ve Kur'an tilâvetindeki üstün kabiliyeti onu Kur'an ilimleri alanında çalışmaya yöneltti. Kahire'de amcası Hasan b. Halef el-Hüseyinî'den tecvid dersleri aldı ve kırâat-i aşere okudu. Ezher'deki öğrenimi esnasında çeşitli ilimlerde kendini yetiştirdi ve Şeyhü'l-Ezher Selim el-Bişrî, Muhammed Abdülfettâh Ebû'n-Necâ, Hârûn Abdürrezzâk gibi âlimlerden faydalandı. 1898 yılında Ezher Üniversitesi'nden âlimiye diploması alarak mezun olduktan sonra imtihana girerek aynı üniversitede hocalığı başladı. Kıraat ilminde Mısır kâriiler şeyhi unvanını aldı (1905). Oğlu Ebû Bekir el-Haddâd es-Sagîr, Hü-mâm Kutub, Muhammed Ahmed el-Mağribî gibi kâriiler onun öğrencilerinden bazılarıdır. Mısır Kralı I. Fuâd zamanında bastırılan resmî mushafın hattı onun tarafından Hz. Osman'ın mushafındaki imlâya uygun şekilde yazıldı. Mısır'daki Cem'iyetü'l-muhâfaza ale'l-Kur'ânî'l-Kerîm'in kuruluşunda büyük katkıları oldu. Aynı zamanda Mâlikî fakihî olarak tanınan Muhammed Ali el-Haddâd 20 Zilhicce 1357'de (10 Şubat 1939) Kahire'de vefat etti ve burada defnedildi. Muhammed Ali'nin kendine has bir tilâvet tarzı

vardı. Sesini iyi kullanması, harflerin mahreclerine gösterdiği özen, tecvid ilminin kurallarına uymadaki disiplini onun Kur'an tilâvetinin belli başlı özellikleridir.

Eserleri. *İrşâdü'l-iḥvân 'alâ hidâyeti's-şıbyân fî tecvidi'l-Kur'ân* (Kahire 1320); *Sa'âdetü'd-dâreyn fî beyânı ve 'addi âyi mu'cizi's-sekaleyn* (Kahire 1343); *el-Kevâkibü'd-dürriyye fimâ yete'allaḳu bi'l-meşâhifi'l-Osmâniyye* (Kahire 1344); *el-Âyâtü'l-beyyinât fî ḥükmi cem'î'l-kırâ'ât* (Kahire 1344); *es-Süyûfü's-sâḥika li-münkirî nüzûli'l-kırâ'ât mine'z-zenâdika* (Kahire 1344); *Fethu'l-mecîd fî 'ilmi't-tecvîd* (Kahire 1344); *Tuḥfetü'r-râgîbîn fî tecvidi'l-Kitâbi'l-Mübîn* (Kahire 1344); *İrşâdü'l-ḥayrân fî resmî'l-Kur'ân* (Kahire, ts.); *Şerḫu ba'zi's-Şâtıbiyye* (Kahire, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

Serkis, *Mu'cem*, I, 745; *Fihrisü'l-kütübi'l-'Arabiyyeti'l-mevcûde bi-Dârü'l-kütübi'l-Mısrıyye*, Kahire 1361/1942, I, 15; *Fihrisü'l-Mektebeti'l-Ezheriyye*, Kahire 1369/1950, I, 48, 99, 172; Zeki M. Mücâhid, *el-'Âlamü's-Şarkıyye*, Kahire 1369/1950, II, 172; Ziriklî, *el-'Âlam*, VII, 196-197; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 8; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabiyyeti'lleti nüşîret fî'l-Cumhûriyyeti'l-'Arabiyyeti'l-müttehide* (Mısr) beyne 'amey 1926-1940, Kahire 1969, s. 21, 23; a.mlf., *el-Kütübü'l-'Arabiyyeti'lleti nüşîret fî Mısr beyne 'amey 1900-1925*, Kahire 1983, s. 39, 40, 41, 43; Muhammed Ali ed-Dibâ, "Tercemetü'l-üstâz el-Haddâd el-Hüseyinî", *el-İslâm*, VIII/1, Kahire 1358/1939, s. 9-10.

 MUHAMMED ARUÇI

MUHAMMED ALİ LÂHÜRÎ

(محمد علی لاهوری)

(1874-1951)

Kâdiyânîlîğın

Lahor kolunun kurucusu, müellif.

Hindistan'ın Pencap bölgesinde Kapurthala eyaletinin Murar köyünde doğdu. Hindu olan büyük dedesi Hari Chand, Bâbürlüler döneminde İslâmîyet'i kabul etmiştir. Muhammed Ali, Batı tarzındaki okullarda öğrenim gördü ve 1894'te Lahor'daki Government College'dan mezun oldu. S. Muhammed Tufeyl, onun İslâm hakkında düzenli bir eğitim almadığını ve Kur'an'ı kendi kendine öğrendiğini yazar (Mavlana Muhammad Ali, tercüme edenin girişi, s. ii). 1894'te Lahor Islamia College'a matematik hocası tayin edildi. İngiliz dili ve hukuk alanındaki yüksek lisansını tamamladı. 1897-1899 yıllarında Lahor Oriental College'a öğretim üyesi oldu. Bir süre avukatlık yaptı; ardından Kâdiyânîlîğın